

ANADOLU'DA KOMÜNİST PARTİSİ KURAN SOVYET VATANDAŞLARI

19 Haziran 2024

Yıldırım Koç

Bir yabancı Türkiye'ye gelse, bir siyasi partinin kuruluşunda belirleyici bir rol oynasa, bu partinin yönetiminde yer alsa, sıradan bir vatandaşımızın tepkisi ne olur? Hele bu yabancı, bir yabancı elçiliğin görevlisiyse, ne yapılır?

Bu yabancının bir Amerikalı, bir Fransız veya bir Sovyet Rusya vatandaşı olması durumu değiştirir mi?

Böyle bir yabancının kurduğu, kurdurttuğu ve doğrudan veya dolaylı olarak yönettiği bir siyasi partinin Türkiye'nin çıkarlarını ön planda tutan bir anlayış ve davranış içinde olacağına inanır mısınız? Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının bu nitelikteki bir örgütlenmenin iyi niyetine güvendiğini düşünebiliyor musunuz?

Eski TKP'yi değerlendirirken, 1920 yılında Bakü'de kurulan Türkiye Komünist Fırkası ile bağlantılı bazı Sovyet Rusya vatandaşlarının Ankara ve Eskişehir'deki faaliyetlerine bakmak gerekiyor.

Anadolu'da 1920 yılında kurulan illegal Hafi (Gizli) Türkiye Komünist Fırkası ve ardından bu örgütün legale çıkmış biçimi olan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (İştirakiyun: Komünist) böyle bir durumdaydı.

Sovyet Rusya'nın Türkiye'deki gelişmeleri etkileme girişimlerinden biri de yabancı uyruklu komünistlerdi. Bu kişilerin en önemlisi Şerif Ahmedoviç Manatov isimli Başkurt idi (1887-1936). Bir iddiaya göre, Şerif Manatov 1912 yılında Rus gizli servisi Ohrana adına çalışmak üzere Türkiye'ye gönderildi. (Emel Akal, *Müslüman Komünistler, Petrograd-Kazan, 1917-1918*, İletişim Yay., İstanbul, 2020, s.395) Manatov, 1917 yılı Haziran ayında Bolşevik Partisi'ne (RSDİP-B) üye oldu. 1919 yılı başından itibaren Türkiye'de çalışmaya başladı. Gotthard Jaeschke, Manatov'un "resmi olmayan ilk Sovyet temsilcisi" ve "casus" olduğunu ileri sürmektedir (Akal,2020;401). 1920 yılı Eylül ayında da sınırışı edildi.

Anadolu'da 1920 yılı Haziran ayında oluşturulan gizli Türkiye Komünist Fırkası'nın genel sekreteri Salih Hacıoğlu, özgeçmişinde, Şerif Manatov'u şöyle anlatmaktadır: "1920'de tesadüfen yolu Ankara'ya düşen Şerif Manatov (Başkirt) yoldaşın idaresinde Ankara'da Türkiye KP'ni teşkilatlandırdım (ilk teşkilat 14.VI.1920'de oluşturuldu). Ben TKP Katibiydim. Kasım 1920'de TKP Birinci Konferansı toplandı ve ben TKP MK Umumi Katibi seçildim." (Erden Akbulut-Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, 1920-1923*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2016, s.150)

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası tarafından 23 Ocak 1921 tarihinde Sovyet Rusya Temsilciliği Birinci Sekreteri Upmal Angarski'ye verilen raporda Şerif Manatov hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

"1919 yılının yazında İstanbul'a gelen genç Başkirt Şerif Manatov yoldaş Bolşevik propagandası yaptığı iddiasıyla Fransızlar tarafından tutuklanıyor. İstanbul Sosyal Demokrat Partisi'nin yönetimindeki gizli komite ve kimi partisiz sosyalistler Manatov yoldaşın hapisten kaçışını örgütlüyor ve Eskişehir'e ulaşmasına yardım ediyor. Manatov yoldaş Eskişehir'de çıkan bir gazetede Bolşeviklik üzerine bir yazı yazıyor. Bolşeviklik hakkında halk önünde iki defa konferans veriyor ve Rusyalı Tatar göçmenlerin yaşadığı bir köyde kaldığı sıralarda bölgede fikirlerinin propagandasını yapıyor. Daha sonra Ankara'ya

geçiyor. 12 Haziran 1920 günü şehir bahçesinde Bolşeviklik konusunda ve Türkiye halkının kurtuluşunun da yalnız komünist devrimiyle mümkün olacağına dair konferans veriyor. Konuşmacının her sözünü baştan sonuna kadar tüm yüreğiyle dinleyip benimseyen Salih Hacıoğlu yoldaş, konferans sonunda Manatov yoldaşla tanışıyor. (...) Salih ve Manatov yoldaşlar o zamanlar Eğitim Bakanlığı'nda Tedrisat Müdürü Başkâtibi olan ve sosyalizme ilgi duyan Nuri yoldaşla anlaşarak Bolşevik komünist partisi kurmayı kararlaştırıyor. (...) Salih ve Manatov yoldaşlar tüzüğü [Yeşil Ordu tüzüğü, Y. K.] inceleyince birçok yetersizlikler olduğunu ve hatta komünizmin ilkeleriyle doğrudan çelişen bazı maddeleri bulunduğunu görüyor. Bunun üzerine onlar Türkiye Bolşevik Komünist Partisi'nin (TBKP) program ve tüzüğünü hazırlıyor. (...) O sıralar Ankara teşkilatının en faal üyeleri Salih, Manatov ve Ahmet Mustafa'dır. (...) Manatov yoldaş beyanname ve programı basıp kısmen dağıttıktan sonra Ankara'ya dönüyor. Bu beyannameler, özellikle ikinci beyanname karşısında cin ifrit olan Mustafa Kemal Paşa hükümeti hemen takibata girişiyor. (...) Manatov yoldaşın program ve beyannameleri bastırıp mühür için siparişi vererek Bolşevik bir gazetenin sayılarıyla dönmüş olması Ankara'da TBKP MK'ni son derece sevindiriyor ve yeni umutlar yaratıyor. (...) Şerif Manatov yoldaş beyannamelerin basılması ve dağıtılması sebebiyle Mustafa Kemal Paşa hükümetinin emri üzerine askeri polis tarafından tutuklanıp sorgulanıyor. (...) Şerif Manatov yoldaş, Sefaretle ilişkiye geçmesine fırsat bırakılmadan İnebolu üzerinden gizlice sınır dışı ediliyor." (Erden Akbulut-Mete Tunçay, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, 1920-1923, Sosyal Tarih Yay., İstanbul,2007, s.149-152)

Aynı rapora göre, Sovyet Rusya vatandaşı olan Ziyetullah Nevşirvanov ise Türkiye'deki Komünist Fırkası'nın Merkez Komitesi üyesiydi. (Akbulut-Tunçay,2007;154-155)

"1920 sonbaharında Türkiye'ye Sovyetler Rusyası Temsilcisi olarak geniş bir grupla gelen Upmal'ın da katkılarıyla Ankara'da Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası kuruldu." (Erden Akbulut-Mete Tunçay, Türkiye Komünist Partisi'nin Kuruluşu, 1919-1925, Yordam Kitap, İstanbul, 2020, s.37)

"Bu dönemde THİF'in faaliyetleri, doğrudan Komintern'in bu parti nezdindeki takviyecisi Golman yoldaş tarafından yönlendirilmiştir." (Akbulut-Tunçay,2020;52)

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın dağılması konusunda, eski TKP'nin 1926 yılındaki Viyana Konferansı'nda şu değerlendirme yapılıyordu: "Ankara'da Komünist Enternasyonalinin bir şubesi olan Halk İştirakiyun Fırkası vardı ki bu fırka Komünist Enternasyonalinin dördüncü kongresi zamanında tam bir inhilal [dağılma- S. D.] arifesindeydi. Bu inhilal gerek fırka uzuvlarının gerekse onu idare eden genç bir Rus komünistinin vaziyeti iyi görememesinden neşet ediyordu." (Sinan Dervişoğlu, Türkiye Komünist Partisi 1926 Viyana Konferansı, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2004, s.46-47) TÜSTAV, bu görevlinin Upmal olabileceğini belirtmektedir.

12/13 Ekim 1920 tarihinde eski TKP Genel Merkezi toplantısında, Rus sefareti sekreterliğine gelen Upmal (Angarski) ile yardımcısı Ali Bağirov Oruç, TKP onursal başkanlığına seçildi. (Erden Akbulut-Mete Tunçay, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, 1920-1923, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2016, s.175)

Ziyetullah Nevşirvanov hakkındaki bilgi de şöyledir: "Komünizmi 1919'da benimsemiş, 1920 Ağustosunda Anadolu'ya geçerek gizli TKP üyesi olmuştur. Merkez komitesi üyeliğine seçilmiş, yazdığı yazılarla görüşlerini yayımlamıştır. Gizli TKP'nin THİF'na dönüşmesinde rol oynamış, parti programını hazırlamıştır. THİF Merkez Komitesinde Basın ve Propaganda Şube Başkanlığı görevini yürütürken Şubat 1921'de tutuklanmıştır. (...) RSFSC vatandaşı

olduğu için Rusya Komünistlerinin Türkiye hükûmetine baskı yapmasıyla kendisinin geri gönderileceğine inanıyor.” (Akbulut-Tunçay,2016;215)

2 Ekim 1922 tarihinde Salih Hacıoğlu tarafından Komintern’e gönderilen raporda komünistlerin Ankara’da ilk gizli örgütlenmesine ilişkin şu bilgiler verilmektedir: “Gizli Faaliyet Devrinde En Ziyade Faaliyet Gösteren Yoldaşlar Kimlerdi? Türkiye Komünist Partisi merkez-i umumisi azaları şunlardı: Ahmed, Hilmi, Ziyetullah Nevşirvanov, Şerif Manatov, Salih Hacıoğlu, Cemile Nevşirvanova, Fatma Salih Hacıoğlu, Rahime. Yoldaş Upmal ile Ankara’ya gelen Hüseyin Hüsnü yoldaş da merkez-i umumiye dahil oldu.” (Akbulut-Tunçay,2016;168)

Salih Hacıoğlu’nun Komintern’e yazdığı 2 Ekim 1920 tarihli raporda “Fırka ile Harici Komünist Teşkilatları ve Rusya Sefarethanesi Arasındaki Münasebet” başlıklı bir bölüm bulunmaktadır. Raporda elçilikte görevlilerden alınan yardım şöyle anlatılmaktadır: “Yoldaş Upmal’in idaresi altında gelen sefaret heyetindeki Oruç Ali Bakirof, Polakof, Mehmedof yoldaşlarla pek sıkı ve pek samimi münasebata girişildi. (...) Bunlardan da edilecek istifade şifahi konuşmalara inhisar ediyordu. Mahaza mufassal [ayrıntılı] fırka programının tanziminde bu arkadaşlardan pek çok istifadeler temin olundu.” (Akbulut-Tunçay,2007;127)

Mustafa Kemal Paşa, 24 Ocak 1921 günü Rus sefareti sekreteri Upmal ile yaptığı görüşmede “Sovyet Elçiliği’nin Ankara’da siyasi fırkalar örgütlemeye çalıştığı da tespit edilmiştir,” diyordu. (Mehmet Perinçek, *Atatürk’ün Sovyetler’le Görüşmeleri, Sovyet Arşiv Belgeleriyle*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s.269)

“1922 başlarında Ankara’daki Sovyet elçiliğine Golman adında bir Komintern görevlisi atandı. Ama Türkiye’ye karşı resmi konumu, elçiliğin ekonomi komisyonu sekreteri olmasıydı.” (Akbulut-Tunçay,2007;182) Komintern’in Türkiye’deki görevlisi Golman’ın THİF ile ilişkisini gösteren bir belge, 25 Eylül 1922 tarihinde Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi’ne gönderdiği rapordur. Bu raporda Nazım Bey ile ilgili bir sorunun çıktığı belirtildikten sonra, “Aynı gün MK’ni topladım,” demektedir. (Akbulut-Tunçay,2007;308)

Kurtuluş Savaşı yıllarında Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası’na duyulan güvensizliğin ve tepkinin nedenlerinden biri, bu örgütü Sovyet vatandaşlarının yönetmesiydi. Eski TKP tarihinin önemli hatalarından biri bu durumdur. İthal komünistlerle kurulan ve yönetilen bir örgütün kitlelerin güvenini kazanması ve güçlenmesi mümkün değildir.